

Elnéptelenedő puszták

Felsőrácegresen magas kopjafa áll azon a helyen, ahol valaha Illyés Gyula szülőháza volt. Ma már nehéz elképzelni, hogyan élt ezen a vidéken a puszták népe, annyira megváltozott minden. Mára csak az iskola épülete maradt meg épségben, többszöri felújítás után, jelenleg kis múzeum és kápolna is található benne. Pünkösdkor Vathy Zsuzsa író nővel jártam itt először, amikor felavatták Lázár Ervin emléktábláját. (Ervin a közeli Alsórácegrespusztán született, két félét járt ebbe a pusztai iskolába, ahol Illyés is tanult.)

* * *

Pálfa község Tolna megye északi részén, a Sió jobb partján helyezkedik el. Északon Simontornya, délnyugaton erdők, dombok határolják. A 63-as útról közelíthető meg, a legközelebbi vasútállomás Vajta 3 km-re van a településtől.

Pálfa Alsó- és Felsőrácegrespusztával együtt az Apponyi uradalom részét képezte, Apponyi Károly 1928-ban építette a pálfai kastélyt, azzal a szándékkal, hogy majd a környék lótarásra alkalmas terepet biztosít számára. A kastélyban ma a Tolna Megyei Önkormányzat Fogyatékosok Otthona működik, amelynek műszaki vezetője 12 évig a jelenlegi polgármester, az 56 éves Bérdi Imre volt.

Mialatt a parkban sétálunk, a betegek messziről üdvözlik, többnyire „Imre bácsinak” szólítják, és mindenféle furfanggal megpróbálnak aprópénzt kérni tőle. Nem mindenki jár sikerrel, de aki igen, az sietve indul a kávéautomatához.

A polgármester megmutatja, hol álltak régen az istállók, az eredeti fenyők száz évesek lehetnek, a medencét ma már nem használják, a szökőkút újra működik.

- Apponyi Károly 1949-ig a kastélyban lakott utána a faluba kellett költöznie, az államosításkor oda száműzték - idézi fel a múltat a pálfai születésű Bérdi Imre. - Én még beszéltem olyan cseléddel, aki azt mondta, hogy őt a gróf jobban megbecsülte, mint a későbbi tsz-elnök. Hogy mennyire viselték gondját a parasztnak, arra talán jó példa, hogy már a harmincas években két artézi kutat fúrattak, egyiket a falunak. Apponyi Károly Pálfán van eltemetve, a felesége Bécsben hunyt el. Az egyik leszármazott, Apponyi Balázs évente két alkalommal jön Magyarországra, legutóbb pünkösdkor volt itt, amikor megrendeztük a Rácegresről elszármazottak találkozóját.

A kastély az ötvenes évektől egészségügyi gyermekotthonként működött, az intézmény feladata 1989-90 között módosult. A gyermekek többségét lehetőleg a lakóhelyük közelében levő otthonokba költöztették át. Helyükre fogyatékos, elmebeteg, idős emberek és fiatalok érkeztek. Az otthon a község legnagyobb munkaadója, 92 főt alkalmaznak, általában szociális gondozóként, foglalkoztatás szervezőként vagy egyéb munkakörben.

A kastélytól alig néhány száz méterre van a polgármesteri hivatal, Bérdi Imrét útközben többen is megállítják, főként asszonyok, akiknek szegényes öltözéke láttán nem nehéz kitalálni, hogy milyen kéréssel fordulnak a község első emberéhez.

- Pálfán a szegénység leginkább ott látszik, hogy a vendéglőből pékség lett... - mondja Bérdi Imre. - A lakosság már huzamosabb ideje évente 20 fővel csökken, jelenleg, a kastélyban gondozott 150 fogyatékos is beleszámítva, 1658 lélek lakik a községben. Ebből 90 él Felsőrácegresen. Az aktív lakosságnak közel 10 százaléka munkanélküli. Becsléseink szerint az éves költségvetésnek idén több mint a 30 százaléka szociális kiadás lesz. Tavaly 9 800 000 forintot költöttünk a munkanélküliek foglalkoztatására, idén ennek az összegnek a kétszeresére lenne szükségünk. Ebben az esztendőben 24 gyerek ingyenes étkeztetésére kaptunk támogatást, de 38-an jelentkeztek. A sokgyermekes családok közül ötnél egészen drámai a helyzet, fogalmam sincs hogyan vészelik át a következő telet. Mindkét szülő munkanélküli, kifizetetlen számláik vannak, hiteleket vettek fel... Leginkább a gyerekek miatt aggódom, mert a szülők nagyon felelőtlenek. Nemrégiben 46 családot hívtam össze, hogy az önkormányzat közvetítésével és támogatásával vegyenek részt egy szociális szövetkezeti pályázaton. A saját háztáji földjeiket kellett volna megművelniük, de csak négyen jelentkeztek.

Akinek a községen kívül van munkája, általában Székesfehérvárra jár az ipari parkba, autóalkatrészeket gyárt részmunkaidőben, nappali műszakban, heti négy napon, átlagosan 62 000 - 65 000 forintért. Pakson körülbelül tíz fő dolgozik.

Az önkormányzat előtt új hétszemélyes Dacia gépkocsi áll. Ezzel szállítják a felső tagozatos tanulókat Pálfára Sárszentlőrincről, ahol már csak az alsósok számára működik általános iskola.

- Rengeteg áldozatot kellett hoznunk, hogy Pálfán megmaradjon az óvoda és az általános iskola. Korábban önállóan tartottuk fenn az intézményt, a ránk erőszakolt előnytelen állami finanszírozással azonban arra kényszeríttek bennünket, hogy iskolafenntartó társuláshoz csatlakozzunk. Így lett a pálfai óvoda és általános iskola a Simontornyai Vak Bottyán ÁMK tagintézménye, mi pedig befogadtuk a sárszentlőrinci diákokat.

A romló gazdasági helyzet ellenére a község infrastruktúrája, ha lassan is, de fejlődött az elmúlt években: kiépült a teljes vezetékes vízvezeték, majd a vezetékesgáz-hálózat, megoldott a kommunális hulladékgyűjtés, és megvalósult a szelektív hulladékgyűjtés lehetősége is. A település majdnem minden útja szilárd burkolatú, létrehozták a teljes telefonhálózatot és a kábel TV hálózatot, az egészségügyi ellátást 1 fő házi orvos, és 1 részmunkaidős fogorvos biztosítja.

Idén tervezik még az orvosi rendelő hőszigetelését, a település rendezési tervének módosítását, és a játszótér rekonstrukcióját.

- Amikor megszülettem, édesapámék a nagyszüleimmel laktak, közös szobában. Nem sokkal később, a tsz szervezésekor nagyapám elé az agitátor kitétte a pisztolyát meg a belépési ívet. Még cinikusan azt is megjegyezték, hogy majd a Bérdi bácsi unokájának jobb lesz. Én már nem bánám, ha egyszer tényleg jobb lenne, nem sírok vissza semmit, mert az én számomra a mögöt-

tünk hagyott ötven év sem volt jó. Mióta az eszemet tudom, úgy érzem mintha átmeneti állapotban lennénk, és mégis reménykedem, hogy a jelenleginél még vár szebb jövő a magyar vidékre.

* * *

Illyés Gyula, a Puszták népének hatodik fejezetében a pusztá elölkelőségei között említi többek között a nagy Tóth-familiát: „félíg-meddig atyafiságot tartottak velünk mivelhogy ők is juhász-származékok voltak.” Nagydorogon, a Batthyány utca egyik házának udvarra néző, hűvös szobájában a 88 esztendő Tóth Lajossal beszélgetünk. Magyarországon ő a rangidős a rácegresiek között. De ez a megállapítás csak hazánk területén érvényes, hiszen mint meséli, Torontóban él Soós József, aki két évvel idősebb nála. Előttünk az asztalon egy emlékezetből készített méretarányos alaprajz, melyen Soós József - az egykori épületeket, földeket, kerteket, az artézi kutat feltüntetve - megörökítette Felsőrácegrespusztát az 1920-1930-as években.

- Édesapámhoz és nagyapámhoz hasonlóan én is Alsórácegrespusztán születtem, ahonnan 1932-ben költöztünk át Felsőrácegrespusztára. Az Apponyi család ugyanis eladta a cecei Kiss családnak Alsórácegrespusztát - meséli Tóth Lajos, aki az egész gyermekkorára olyan pontosan és tisztán emlékezik, mint ha a múlt héten történt volna minden. Fejből sorolja a neveket, az évszámokat, részletesen kitér az összefüggésekre. - Édesapám gazda volt, mint a két nagybátyám, majd ispán lett. Édesanyám Kistápén született, ő a többi pusztai asszonyhoz hasonlóan háztartásbeli volt, gyereket nevelt és a háztáji gazdasággal foglalkozott. Írni, olvasni, számolni a pusztai iskolában tanultam, ahol egy tanító ugyanabban a tanteremben oktatott 75-80 gyereket, egytől hat osztályig. Sokan jártak messzebről, Szigetpusztáról, Vincellérháztól, Újbajonról vagy Hatalaháztól... Amikor ötödik vagy hatodik osztályosok lettünk, a magunk módján segítettük a tanító úr munkáját, például kikérdeztük az egyszerűet vagy felolvastattunk valamilyen szöveget a kisebbekkel. Nagyon jó alapképzést kaptunk, volt akiből tanár lett, főorvos, katonatiszt, repülő pilóta, s akkor még nem is beszéltem a két írónkról, Illyés Gyuláról és Lázár Ervinről.

A család sok áldozatot hozott, hogy unokaöccsével együtt tovább tanulhasson - előbb a szekszárdi gimnáziumban, majd Simontornyán magánúton -, mindketten elvégezték a négy polgárit, mely rangot jelentett a fiatalemberek számára.

Tóth Lajos Felsőrácegrespusztáról vonult be katonának, két és fél évig volt hadifogságban Ukrajnában, majd visszatért szülőföldjére, ahol kis boltot nyitott. Azt is tervezte, hogy a juttatott földjén gazdálkodik majd, ám elkezdődött az államosítás. 1952-től Nagydorogon él, a földműves szövetkezetnél helyezkedett el, majd az Áfésznél kapott munkát, ahonnan kereskedelmi vezetőként vonult nyugdíjba. (A felesége ugyanott dolgozott évtizedekig adminisztrátorként.)

- Illyés Gyula néha meglátogatott bennünket. 1949-ben hetekig nálunk lakott, családtagként viszonyultunk egymáshoz. Felsőrácegres már nem lé-

tezne, ha ő nem vesz minket védőszárnyai alá. Az ötvenes évek elején országszerte elkezdtek lerombolni a tanyákat és a pusztákat, ez a sors várt volna ránk is, de nekem az az ötletem támadt, hogy írjunk levelet Illyésnek, hátha tud tenni valamit az érdekünkben. Nem sokkal később meglátogatott minket Erdei Ferenc földművelésügyi miniszter és a korszak másik két befolyásos embere, Dobi István valamint Mihályfi Ernő. Meghallgatták a pusztavezetőit, majd közölték, hogy tanyaközponttá nyilvánítják Felsőrácegre. A régi elavult házakat így is le kellett bontani, de legalább újakat lehetett emelni helyettük a közeli szántóföldeken, így teremtették meg a mai Felsőrácegre.

Illyés Gyula lányával a mai napig kapcsolatban áll a Tóth-család. Három unokájuk van. Mindkét lányuk pedagógus lett; az idősebb Nagydorogon tanít, a közelmúltban vettek hétvégi házat Felsőrácegresen. A Pécsen élő fiatalabb lány harmadik diplomájának megszerzésére készül, szakdolgozatának témája Felsőrácegrespuszta. Ezért Tóth Lajos mostanság azzal segíti őt, hogy leírja az emlékeit, bőven akad mesélnivalója a puszták népéről, ahogyan ő látta a földieit.

* * *

Nagydorogról a 63-as úton érkezem Sárszentlőrinc. A község 1806-1870 között működő evangélikus gimnáziumának két évig volt tanítványa Petőfi Sándor. A költő lakhelye ma emlékkiállításnak ad otthont. Közigazgatásilag Sárszentlőrinchez tartozik Uzd, a két településnek közösen 1050 lakosa van. (A lélekszám 2010-ben 100 fővel emelkedik, a nemrégiben tartott népszavazáson ugyanis Alsópél lakosai úgy döntöttek, hogy Sárszentlőrinchez kívánnak tartozni a jövőben.) Alsórácegres (a korábbi Alsórácegrespuszta) szintén Sárszentlőrinchez tartozik.

Demény Károly polgármesterrel együtt folytatom az utamat. Elmegyünk a pusztán mementóként álló, 170 éves Nagyszederfához.

- Sokan hívnak „kultúrpolgárnak”, de én ezt a becenevet örömmel viselem - mondja útközben az 58 éves Demény Károly. - A 2006-ban történt megválasztásom nyomán első feladataim közé tartozott a Petőfi emlékház és a Lázár Ervinnél elnevezett könyvtárunk felújítása, valamint egy modern művelődési központ kialakítása. Emellett újjáépült a járdasziget sok száz méteren, a buszmegálló térburkolata, folyamatban van a középületek csatornáinak korszerűsítése. Az általános iskolába bevezettük a központi fűtést, felújítottuk a tornatermet, az ebédlőt és a konyhát. Megújult a rendelőnk, ahol tavaly május óta végre saját körzeti orvosunk van, novembertől pedig gyógyszerterát nyithattunk ugyanabban az épületben, emellett az egészségháza befogadhattuk a védőnői szolgálatot.

Nem kis büszkeséggel mondja, hogy 2004-ben díszpolgárrá választották Lázár Ervint, majd pályázaton nyertek pénzt a mellszobrához.

Megérkezünk a Nagyszederfához. Az öles lombú fa széles törzsénél néhány koszorú. Felsőrácegressel ellentétben, egyetlen régi épület sem áll már. Nem maradt más, mint ez a fa, akár egy mesében.

Demény Károly tünődve nézi a hatalmas fát, megigazítja a szalagot a koszorún:

- Ervinről mindig két szó jut eszembe, a béke és a szeretet. Az egyik legnagyobb mesemondónk. Miután megválasztottak polgármesternek, levelet írtam neki. Honnét is tudhattam volna, hogy ő már a túlvilágra készül? Isten gondviselő segítségét kértem további útjára, a templomkerti, az Erzsébet-dombi és a Nagyszederfa alól összegyűjtött föld elkísérte őt. A születésnapján megalakítottuk a Lázár Ervin Baráti kört, kiadványsorozatot indítottunk, melynek első füzetében barátai és ismerősei emlékeznek rá, majd pályázatot hirdettünk Levelek Lázár Ervinhez címmel. A díjátadó ünnepséget - százharmincan jöttek el - ugyancsak itt rendeztük meg. Talán egy napon majd mesepark és ifjúsági tábor működik ezen a helyen... Az egykori pusztá előbb az Alsópécsi Állami Gazdaságé lett, több száz hektáron ültettek almafákat és barackfákat. Majd a privatizáció során a Csányi Sándor érdekeltségi körébe tartozó Dalmand Rt. lett az új birtokos. Ádám János vezérigazgató úrral már beszéltem, elmondtam, hogy szeretnénk a Nagyszederfa körüli 11 hektár használati jogát megkapni, ötven évre. Amit lehet, megteszünk és talán lesz ránk gondja Ervinnek is, aki részesít majd bennünket a földi léten túlmutató szeretetéből.

Mielőtt Vajtán találkoztam volna Mészáros Józseffel, csak annyit tudtam róla, hogy tisztességét és jó szándékát sem napjainkban, sem a privatizáció idején, nem kérdőjelezte meg senki: Sohasem vett részt a kárpótlási jegyekkel folytatott spekulációban, azokat a földeket vásárolta meg, melyek egykor a nagynénje tulajdonában voltak. A családi gazdaságban és a falusi turizmusban látja a magyar vidék jövőjét. Őszre teljesen elkészül a község határában, a Mészáros József tervei alapján épített modern szénatároló és mangalica tanya. Itt jókora területen valósulhat meg a természetes állattartás.

A nagyszülei is Vajtán éltek, el sem tudná másutt képzelni az életét. Mielőtt önálló gazdálkodó lett, évtizedekig irányította a felvásárlást Sárbogárdon, az Áfésznél, 26 falu tartozott hozzá. Összesen 70 hektár földje van, 7-8 növénytermeszt, főként kukoricát, őszi árpát, repcét, lucernát, de csak nyomott áron tudja eladni a termést.

- Sajnos, sokan nem is akarják művelni a földet, csak a befektetés miatt gyarapítják a birtokaikat - mondja. - Egy hektár föld ára 1 200 000 forint. Valaki nemrégiben 50 millió forintot fektetett földbe, majd bérbe adta művelésre, így megötszörözte a befektetését. Ez a könnyebbik út, én a másikon járok, míg erőm engedi és értelmét látom. Nyáron 56 mázsa őszi árpát arattunk hektáronként, a szomszéd földek tulajdonosa pedig azon is elgondolkozott, hogy érdemes-e egyáltalán kiküldenie a kombájnt. Pénzhiány miatt nem tud megfelelő műtrágyát adni a földnek.

A gazdálkodásban segítségére van mindkét fia. Az egyik számítástechnikát tanult, a másik agrárközgazdászként végzett az egyetemen, a közelmúltban Hollandiában dolgozott egy vetőmagtermelő cégnél, ahonnan sok értékes tapasztalattal tért haza.

- Nem lesz könnyű rábeszélnem, hogy itthon maradjon. Amikor külföldön járt, szembesült azzal, hogy mennyit keres egy gazda nyugaton. Nálunk egyre nehezebb a helyzetük azoknak, akik önerőből szeretnék művelni a földjeiket. A

hazai feldolgozóipar eladása és a kereskedelem lehetlenné tétele nyomán hiába van igény a magyar árura.

Mészáros József úgy látja, hogy a gazdák tönkretétele azoknak a befektetőknek a célja, akik 10 000 hektáros nagybirtokok létrehozására és a külföldi kereskedelmi láncolatok további megerősítésére törekuszenek. S akkor még olyan mindennapos gondokról nem is esett szó, hogy huszonnégy órán keresztül kell őrizni minden magántulajdont, különben ellopják az utolsó számat is.

- Kiszolgáltatót a helyzetünk, de talán nem reménytelen. A falusi turizmusban sok lehetőség van. A közeljövőben szeretnék kialakítani egy horgásztavat, a partján két parasztházzal, amelynek asztalainál a vendégek majd ízelítőt kaphatnak néhány hungaricumból.

Búcsúzóul sárgadinnyével kínál, megajándékoz sonkával, vastag kolbásszal, s arra kér, hogy vigyem jó híret a magyar gazda munkájának.

* * *

Felsőrácegresen, nem találom otthon az iskolamúzeum gondnokát, a nyugdíjas Szabó Jánosnét. Férje és az unokája azonban készséggel áll rendelkezésemre. A nyolcadik osztályos Szabó Annamária szívesen elkísér az iskolamúzeumba. Útközben elmondja, hogy a nagymamája, vagy ahogyan ő szólítja a „pálfai mamája” Lázár Ervin osztálytársa volt. Az ő visszaemlékezései is ösztönözték, hogy részt vegyen a Levelek Lázár Ervinhez című pályázaton, melyen különdíjat nyert. Jutalmul oklevelet kapott és a Négyszögletű kerek erdő című mese filmváltozatát.

- Pálfán lakunk - mondja - Édesapám Vajtán dolgozik az olajtelepen, édesanyám postás, most is azért jöttem Felsőrácegresre, hogy segítsek neki kihordani a leveleket.

Nemrégiben nyaralt kilenc napot Balatonalmádiban, most Nemesgulácsra készül a rokonokhoz, majd Pécsen tölt egy hetet. Leginkább ez utóbbi vonzza, még nem döntötte el, hogy milyen hivatást választ, de elképzelhető, hogy Pécsen él majd..

Szeret olvasni. A kötelező olvasmányt, Móricz Zsigmond Légy jó mindhalálig című regényét most kezdte el, rendszeresen ír naplót, az irodalmi pályázaton elért siker nyomán kacérkodik az írással.

A Kölcsey utcán végigsétálva néhány perc alatt megérkezünk az iskolamúzeumhoz. Eszembe jut a pütkösdi ünnepség, amikor Lázár Ervin emléktáblájának leleplezése előtt a Bertha Bulcsú-díjjal elismert Horváth Lajos író így emlékezett barátjára: „Lázár Ervin megismételte a csodát, ami korábban csak Illyés Gyulának sikerült, amikor megírta a Puszták népét. Am Ervin nem a szociográfia műfajában, hanem a mese világában varázsolta halhatatlanná az embereket, akiket ezen a tájon megismert és megszeretett.”

Mialatt az osztályterem egyik padjában ülünk, kettőjükre gondolok: vajon ők mit írnának ma a szülőföldjükről?

(Felsőrácegres, 2009. július)